

Johan Fjord Jensen

Den postpolitiske udfordring

En kopernikansk vending

Det er blevet hævdet i diskussionen om det Postmoderne, at vi er på vej ind i postpolitikkens epoke. De følgende betragtninger forholder sig til dette spørgsmål, altså til forholdet mellem det politiske og det postpolitiske. Det opfattes som et hovedproblem i vor demokratiske kultur, ja som selve problemet, om kulturen skal bestå som demokratisk. Problemet ses som et spørgsmål, om kulturen som sit fortsatte grundlag har en fri og forpligtende meningsdannelse – fri fra magten, og forpligtende for magten. Dét ses igen som et spørgsmål om *konsensus*. Betragtningerne herom udgør et bidrag til diskussionen af århundredslutningens konfliktlinjer.¹

Konsensusstriden

Allerede omkring 1960 udspillede sig i USA en hæftig diskussion om konsensusproblemet.² Det var imidlertid ikke som led i demokratidebatten, men som et *videnskabeligt* spørgsmål, om et samfund skal beskrives igennem de kræfter, der får det til at hænge sammen (de konsensuelle), eller igennem dem, der får det til at udvikle sig (de konfliktmæssige). På en lidt bagvendt måde hænger spørgsmålet sammen med det problem, der er til debat her. Jeg vil derfor starte med diskussionen, ligesom jeg senere vil vende tilbage til dens tema.

Diskussionen blev udløst af et indlæg i *The American Journal of Sociology* (»Out of Utopia«, 1958) af Ralf Dahrendorf. Han vendte sig i indlægget mod den strukturfunktionalistiske tradition, der havde behersket socialvidenskaberne siden Emile Durkheim. I efterkrigstiden var funktionalismen blevet et næsten enerådende paradigme inden for sociologisk forskning i USA, ikke mindst i kraft af Talcott Parsons' skrifter. I den strid, som Dahrendorfs indlæg udløste, er Parsons' første hovedværk, *The Structure of Social Action* (1937), blevet opfattet som den moderne sociologis vendepunkt (Shils, 1965). Her og i hans andre værker udviklede Parsons sin teori om samfundet som et konsensuelt system, der ved hjælp af en række *funktioner* tilvejebringer »pattern maintenance«, »goal attainment«, »adaption« og »integration« (Parsons, 1965). Igennem de integrerende funktioner og tilhørende værdiformer kommer samfundet til at fungere som én helhed, og det gør det ikke mindst igennem, hvad Parsons kalder »the societal community« (Parsons, 1971), hvis »full citizens« definerer samfundets konsensuelle grundlag ved deres indbyrdes loyalitet og værdisammenhold (nærmere herom i Bernhard, 1983).

Opfattelser som disse var fremherskende i 1950ernes samfundsvidenskabelige, pædagogiske og antropologiske debat, stimuleret som de blev af systemvidenskabens udvikling og de kybernetiske teories succes. De udløste et væld af sociale

Johan Fjord Jensen

Den postpolitiske udfordring

En kopernikansk vending

Det er blevet hævdet i diskussionen om det Postmoderne, at vi er på vej ind i postpolitikkens epoke. De følgende betragtninger forholder sig til dette spørgsmål, altså til forholdet mellem det politiske og det postpolitiske. Det opfattes som et hovedproblem i vor demokratiske kultur, ja som selve problemet, om kulturen skal bestå som demokratisk. Problemet ses som et spørgsmål, om kulturen som sit fortsatte grundlag har en fri og forpligtende meningsdannelse – fri fra magten, og forpligtende for magten. Dét ses igen som et spørgsmål om *konsensus*. Betragtningerne herom udgør et bidrag til diskussionen af århundredslutningens konfliktlinjer.¹

Konsensusstriden

Allerede omkring 1960 udspillede sig i USA en hæftig diskussion om konsensusproblemet.² Det var imidlertid ikke som led i demokratidebatten, men som et *videnskabeligt* spørgsmål, om et samfund skal beskrives igennem de kræfter, der får det til at hænge sammen (de konsensuelle), eller igennem dem, der får det til at udvikle sig (de konfliktmæssige). På en lidt bagvendt måde hænger spørgsmålet sammen med det problem, der er til debat her. Jeg vil derfor starte med diskussionen, ligesom jeg senere vil vende tilbage til dens tema.

Diskussionen blev udløst af et indlæg i *The American Journal of Sociology* (»Out of Utopia«, 1958) af Ralf Dahrendorf. Han vendte sig i indlægget mod den strukturfunktionalistiske tradition, der havde behersket socialvidenskaberne siden Emile Durkheim. I efterkrigstiden var funktionalismen blevet et næsten enerådende paradigme inden for sociologisk forskning i USA, ikke mindst i kraft af Talcott Parsons' skrifter. I den strid, som Dahrendorfs indlæg udløste, er Parsons' første hovedværk, *The Structure of Social Action* (1937), blevet opfattet som den moderne sociologis vendepunkt (Shils, 1965). Her og i hans andre værker udviklede Parsons sin teori om samfundet som et konsensuelt system, der ved hjælp af en række *funktioner* tilvejebringer »pattern maintenance«, »goal attainment«, »adaption« og »integration« (Parsons, 1965). Igennem de integrerende funktioner og tilhørende værdiformer kommer samfundet til at fungere som én helhed, og det gør det ikke mindst igennem, hvad Parsons kalder »the societal community« (Parsons, 1971), hvis »full citizens« definerer samfundets konsensuelle grundlag ved deres indbyrdes loyalitet og værdisammenhold (nærmere herom i Bernhard, 1983).

Opfattelser som disse var fremherskende i 1950ernes samfundsvidenskabelige, pædagogiske og antropologiske debat, stimuleret som de blev af systemvidenskabens udvikling og de kybernetiske teories succes. De udløste et væld af sociale

systembeskrivelser af typen »The Social Structure of a Hospital«, »The Role of the Professional Football Player« og »Family Relations in a New York Suburb« (eksemplerne fra Dahrendorf, 1958). Alle havde det tilfælles, at handlinger, roller og institutioner afbalancerede hinanden indbyrdes inden for det sociale delsystem under den udtalte forudsætning, at på tilsvarende måde forholdt det sig med delsystemerne indbyrdes og i deres forhold til samfundet som helhed.

Imod studier af den type og imod den underliggende teori var det, Dahrendorf vendte sig med sit nu berømte indlæg. Han havde netop i 1957 udgivet *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*, der kort tid efter blev oversat til amerikansk. Her tog han blandt andet sit udgangspunkt i arbejderopstanden i Østberlin i 1953, som en funktionel beskrivelse ikke ville kunne give et rimelig grundlag for at forstå. Herom skrev han blandt andet:

»Det er øjensynligt, at opstanden d. 17. juni hverken skyldes eller kan ses som et produktivt led i integrationen i det østtyske samfund. Den dokumenterer og fremkalder ikke stabilitet, men ustabilitet. Den bidrager til det eksisterende systems opbrud, ikke dets opretholdelse. Den bekræfter dissensus mere end konsensus. Integrationsmodellen siger os kun lidt mere herom, end at der er visse »spændinger« i »systemet«. Hvis vi vil komme på talefod med problemer af denne type, må vi i realiteten udskifte integrationsteorien om samfundet med en anden og i mange henseender stik modsat model.«³

I »Out of Utopia« udfolder Dahrendorf tanken herom til et samlet angreb på funktionalismen i almindelighed og Talcott Parsons i særdeleshed. Specielt vender han sig imod begrebet om »the social system« for dets implicitte forestilling om samfundet som en ligevægtstilstand (equilibrium) og som et system af konsensuelle værdier, hvis funktionalitet står i et ligefremt forhold til deres evne til at absorbere konflikter. Heroverfor formulerer han en »conflict model of society«, ⁴ der samler sig om de tre hovedforestillinger, at 1) samfundet er et system i *forandring*, at 2) forandringen skabes igennem *social konflikt*, der igen 3) udløses af forskellige former for *tvangsmæssig begrænsning* (constraint). Et samfund, skriver Dahrendorf, »holdes ikke sammen af konsensus, men af begrænsning, ikke af universel overensstemmelse, men af en eller anden form for tvang«. I det omfang, Parson's værdisystemer består, er de »herskende snarere end fælles, påtvungne snarere end accepterede«. Som konflikter fremkalder forandring, fremkalder begrænsning konflikter. På et højt abstraktionsniveau er det derfor altid den tvangsmæssige begrænsning, der ligger til grund for en social konflikt.

Man har opfattet Dahrendorfs angreb på strukturfunktionalismen som begyndelsen til det funktionalistiske paradigmes endeligt. Hans kritik udløste en langvarig debat imellem tilhængere af konsensusteorier og tilhængere af konfliktteorier, hvori de sidste kom til at definere debattens grundlag.⁵ At de gjorde det, skyldtes selvfølgelig ikke Dahrendorf selv, men at 1960'erne af velkendte grunde gav styrke til konfliktorienterede teoridannelser. Det havde blandt andet den virkning, at en fælles forudsætning for debatten (dén konsensus) var, at tilslutning til og modstand imod konsensusteoriene blev forstået som et spørgsmål om *konservatisme* eller *ikke-konservatisme*. Allerede Dahrendorf fremhævede, at

de konsensuelle teorier »by implication« var »on the side of the status quo«. At teorierne var blevet udviklet i britisk antropologi i mellemkrigstiden, og at de på tilsvarende vis beherskede socialvidenskaberne i efterkrigstidens USA, blev taget som tegn på deres ideologiske sammenhæng med betrængte stormagters interesse i at opretholde den bestående verdensorden. Og således har det forholdt sig i årene frem til i dag, i høj grad stimuleret af 1960ernes og 1970ernes revolutionære traditioner. Den kamp, som udspandt sig i det politiske felt, blev i 'progressive' traditioner forstået ikke blot som en kamp om beherskelse af samfundets konsensus, men som en kamp *imod* konsensus, for konsensus var »by implication« konservativ og i strid med 'fremskridtet'.

Spørgsmålet er, om det forholder sig på samme måde i dag og under den diskussion om det Postmoderne, som har behersket de senere års kulturelle og videnskabelige debat. Så længe samfundets videnskabelige og politiske meningsdannelse udfolder sig som led i den legitimeringsproces, hvori almene og subjektive interesser brydes, altså som led i selve det *politiske*, vil den konsensuelle forståelse i sin natur være systembekræftende. Men hvis det viser sig, at sammenhængen mellem meningsdannelse og politik opløses, fordi meningsdannelse ikke længere forstås som sammenhængsskabende og det politiske ikke længere som sammenhængsskabt, stiller sagen sig anderledes. Det er, hvad disse års debat om det postpolitiske rejser som problem. I en historisk situation, hvor det politiske ikke blot danner ramme om kampen, men hvor det er selve det politiske, hvorom kampen drejer sig, forvandles perspektivet i kampen. En kopernikansk vending bliver da nødvendig.

Den postmoderne dissensus

Det er ikke for meget sagt, at den postmoderne fornuftskritik må opfattes som et samlet opgør med den konsensuelle tradition i den vesterlandske tænkning. Med den nye fornuftskritik er konsensusproblemet endnu en gang blevet sat på dagsordenen, men med det omvendte perspektiv, at de traditioner, som omkring 1960 dannede afsæt for kritikken af konsensusteoriene (Hegels og Marx's dialektiske konfliktteorier), nu er selve de traditioner, den nye kritik vender sig imod. De er efter kritikken selv konsensuelle, bundet som de er til metafysikkens forestillinger om et foreningspunkt for erkendelsen.

Mest direkte finder opgøret med konsensustænkningen sted i François Lyotards skrifter. I stedet for Habermas' universelle konsensus, hvis »almenhedsfordring« skulle tjene til at inddæmme »subjektiviteten i meninger, vilje, lyst og ulyst«, sætter Lyotard en *dissensustænkning*, der interesserer sig for »det ubestemmelige, for grænserne for kontrollens præcision, for kvanter, for konflikter med ufuldstændige informationer, for *fracta*, for katastrofer og for pragmatiske paradokser« (Lyotard, 1982). Bag tanker som disse ligger et *ikke*-konvergerende videnskabssyn. En forudsætning for videnskabelig konsensus er eksistensen i forskersamfundet af alment accepterede spilleregler for den videnskabelige debat, og bag ved dem eksistensen af et endeligt grundlag for debatten. Et sådant eksisterer imidlertid ikke. »Inden for videnskaben findes der ikke«, skriver Lyotard, »noget generelt metasprog, indenfor hvilket alle de andre kan omskrives og vurderes«. De viden-

skabelige diskurser, skriver han et andet sted (Lyotard, 1983), er principielt heterogene, de kan ikke reduceres til hinanden. Frem for at beklage fraværet heraf ser han – og i videre forstand store dele af den postmoderne tænkning – fraværet som en gevinst, for det »forhindrer identifikationen med systemet og, når alt kommer til alt, med terroren«.

At teorier om historiens og samfundets principielle sammenhængsløshed har kunnet udvikle sig til et fremherskende tema i den teoretiske tænkning, har utvivlsomt at gøre med de postmoderne tænkeres egen placering i den historiske situation. I opgør med den klassiske emancipationstænkning hævder de om historien, at der ikke længere findes en herskende eller opstigende klasse som instans for den historiske beskrivelses meningsdannelse og som bærer af dens idealer. Intellektuelle kan derfor, sagt med Lyotard, ikke længere tale »offentligt i de moderne idealers navn: Jeg Voltaire, jeg Zola, er her for at minde om disse idealer«, for de repræsenterer ikke en generel tro på emancipationen og kan ikke længere udpege en retfærdig sag. Men at de ikke kan det, er i det perspektiv, som her anlægges, udtryk for, at historien selv er blevet orienteringsløs. Meningerne om den koagulerer ikke i feltet af konsensus, som kan retningsbestemme de intellektuelles indsats, og som de på den anden side kan retningsbestemme i meningsdannelsens strid.

Hele denne teoridannelse behersker, som det vil vides, en stor del af den kulturpolitiske debat, og den gør det ikke mindst inden for de humanistiske videnskaber. Endnu engang må de se deres sammenhæng med de øvrige videnskaber omdefinere, og endnu engang må de igang med at omvurdere deres eget grundlag. Det i sig selv svært begribelige opgør med den metafysiske tradition berører imidlertid ikke kun humanvidenskaberne. Konsekvensen rækker langt uden for dem og vedrører ifølge sagens natur alle videnskaber i deres immanente udfoldelse og i deres sammenhæng med det samfundsmæssige handlingsliv.

I en vis forstand handler hele opgøret om en sådan sammenhæng. Ved i den anti-metafysiske tradition at benægte muligheden for overhovedet at kunne beskrive naturen, historien og samfundet ud fra ét grundlag og igennem én forklaringsform har man brudt sammenhængen mellem, hvad der verificerbart kan udsiges om verden, og hvad der på det grundlag bør gøres ved den, altså mellem *videnskab* og *politik*. Hvad der videnskabeligt kan siges om samfundet, har, når en for det videnskabelige samfund bindende sandhed ikke foreligger, ingen regulativ kraft i forhold til de retfærdighedsforestillinger, den politiske handlingsudfoldelse legitimerer sig ved. Består ingen endelig sandhed, består heller ingen endelig retfærdighed; er sandheden 'uendelig', bliver også retfærdigheden det. Ingen kan derfor med bindende virkning påberåbe sig den; påkaldelsen af den bliver åben for simulation.

Det er min opfattelse, at den postmoderne fornuftskritik i disse forhold tager fejl og endda i en rystende grad. Jeg vil dog godt, forinden jeg nærmere går ind på de politiske problemer i forbindelse hermed, tage det forbehold, at kritikken ikke uden videre kan afvises, selv ikke hvor den fører sig mest provokatorisk frem i opgøret med den klassiske emancipationstænkning. Den har 'fat i det rigtige', men den tager fat i det på den forkerte måde. Den postmoderne kritik berører uaf-

rystelige spaltninger i det moderne samfunds meningsdannelse, men jeg mener, den 'berører' problemerne det forkerte sted og med det forkerte perspektiv. Min opgave med de følgende betragtninger bliver at indkredse det 'sted', hvor spaltningen finde sted, og at gøre det på en måde, som vitaliserer meningsdannelsen og ikke forstærker problemerne.

Postpolitikken

Hele den her skitserede problemstilling omfatter i sine videnskabsteoretiske perspektiver alle videnskaber. Men hvad der viser sig som et problem i almindelighed for videnskaberne, bliver til et problem i særdeleshed for den videnskab, der har politikken som emne, *politologien*. Her drejer det sig nemlig ikke blot om sammenhængen mellem det videnskabelige beskrivelsesliv og det politiske handlingsliv. Det drejer sig også om det for samfundet mere påtrængende problem, at bortfalder grundlaget for konsensus under de videnskabelige beskrivelser, bortfalder konsensus som grundlag for de politiske udvekslinger, og bortfalder den, bortfalder politikken. Vi befinder os da i en politisk tilstand uden for det politiske. *Det postpolitiske* kalder Mario Perniola tilstanden. Hos Jean Baudrillard har den fået betegnelsen *det transpolitiske*.

Hvis man ved politik forstår »den autoritative fordeling af værdier med gyldighed for et samfund« (Rasmussen, 1968),⁶ ville ingen kunne hævde, at samfund i dag er mindre politiske, end de har været til hver en tid, al den stund værdier fordeles nu som før. En autoritativ fordeling af værdier finder sted i alle samfund, førborgerlige såvel som borgerlige. For en sådan opfattelse melder spørgsmålet om det postpolitiske sig overhovedet ikke; det postpolitiske kan ikke tænkes.

Hvis man derimod forstår det politiske som »legitimitetsskabelsesproces og betegnelse for det felt, hvor objektive og subjektive interesser brydes« (Østergaard, 1987), kan det postpolitiske i høj grad tænkes. Efter en sådan opfattelse knyttes det politiske sammen med en til demokratiske institutioner bundet interessekamp og det for denne kamp væsentlige, at den styres af en offentlig meningsdannelse gennem afstemninger.⁷ Meningsdannelsen bliver i et sådant samfund regulativ for magtudøvelsen, og det bliver den i kraft af konsensus – indbegrebet af det politiske. Bortfalder eller eroderer meningsdannelsen, bortfalder eller eroderer det politiske. Det postpolitiske melder sig da som tilstand og problem.

Den postmoderne kritik af det politiske er udtryk for en sådan erodering, dels i den forstand at kritikken handler herom, dels i den meget værre forstand at erosionen accepteres som en gyldig tilstand. Således har Baudrillard i »I de tavse flertals skygge« beskrevet eroderingen i dens sammenhæng med forvandlingen af folket til »masse«. Som en »svampet« reference og »pjaltanalytisk betegnelse« er »folket« imploderet som meningsdannende helhed og eksisterer nu kun som »et sort hul hvor samfundet synker ned«. Mens den kritiske tanke, skriver han samme sted, ved at vælge og skabe forskelle »våger over meningen«, er massernes forhold til meningsdannelsen alene bestemt af fascination. Under »meningens udrangering« forvandles sandheden til simulakrum.

Også Perniola knytter forståelsen af det postpolitiske til meningsdannelsens erodering. Mens magtudøvelsen i oplysningstraditionen var begrundet i en kva-

lificeret konsensus, skriver han (Perniola, 1984), hviler den i »simulakrernes samfund« på *forførelse*. Magten indebærer her ikke længere »en forestilling om politisk vilje udstyret med indhold og meninger, men derimod en formel operation, som afvirkeliggør enhver kendsgerning og derfor forholder sig indifferent overfor de enkelte konkrete indhold«. Den nye magts forhold til meningsdannelsen beskriver han i billedet af holografiet, altså som en tredimensional gengivelse af en genstand, som ikke eksisterer. Politikens periode afløses derfor af »æstetikken forstået som generel teori om en magtfuld forførelse og en forførende magt«.

Det hører med til forståelsen af både Baudrillards og Perniolas signalementer, at forfatterne ikke, som man skulle tro det, tager deres standpunkt i den eroderede meningsdannelse, men i erosionens simulationsformer. I den euforiske bog *Amerika* bekræfter Baudrillard under opgøret med de europæiske »endemålsstrategier« sin tro på »simulationens konsensus«. Den er, kan han berolige os med, »langt mindre skrøbelig end man skulle tro, for den er meget mindre udsat for den politiske sandheds prøve«. Ved reklamestyringen af den offentlige mening skaber den en slags »meta-stabilitet«.

Et gammelt standpunkt i demokratidebatten fra 1950'erne er herved blevet bragt til ære og værdighed igen, den såkaldte demokratiske revisionisme (jfr. herom i Svensson og Togeby, 1986). Samtidig med at strukturfunktionalismen var næsten enerådende i sociologien, var – ikke uden sammenhæng hermed – en udbredt opfattelse inden for den demokratiske teori i USA, at en for energisk folkelig deltagelse i det politiske liv kunne true den demokratiske stabilitet i samfundet. I den demokratiske revisionisme blev den politiske apati derfor betragtet som et demokratisk aktiv. De datidige forestillinger om »passiv konsensus« (Svensson og Togeby, 1986) finder altså sit moderne eller postmoderne gensvar hos Baudrillard, men med den forskel, at hvor den gamle opfattelse ikke havde skilt sig ud fra ideen om 'sandheden' som grundlag for en herredømmefri diskussion (den var blot forbeholdt den demokratiske elite, jfr. Lewin, 1970), undsiges sammenhængen hermed i Baudrillards lystige provokationer.

Perspektivet heri bliver ikke umiddelbart klart igennem, hvad Baudrillard selv skriver. Det bliver det til gengæld (men rigtignok alt andet end umiddelbart) ved de konsekvenser, Perniola drager af sin æstetisering af det politiske.

De postpolitiske stilarter og krigen

I »Tre postpolitiske stilarter« (1986)⁸ beskæftiger Perniola sig med politikens udvikling i Italien efter 1968. I forståelsen af det politiske støtter han sig her til demokratiteoretikeren og den senere nazist Carl Schmitt og dennes værk *Der Begriff des Politischen* (1927). Også Carl Schmitt forstår det politiske som *kamp*, men i en værensfilosofisk betydning. Ifølge Schmitt antager en konflikt politiske dimensioner, når den fremtvinger en stillingtagen i alvor (Ernst) for den ene eller den anden side i konflikten. Politikken udspiller sig derfor ved udspaltning af *venner og fjender* i det beslutsomhedens felt, som udgør selve det politiske. Mens en sådan udspaltning ifølge Perniola fandt sted i italiensk politik frem til 1968 ved modsætningen mellem fascismen (fjenden) og antifascismen (vennerne), så

erstattes den efter 1968 af andre modsætningsformer, som ikke i schmittsk forstand er politiske. Italien viser sig derved som et laboratorium for glidningen fra »en politisk epoke til en postpolitisk epoke«. Fælles for de nye modsætningsformer er, hævder han, at de har et imaginært forhold til virkeligheden; de er i den forstand æstetiske stilarter. Han udskiller tre stilarter i overgangen til det postpolitiske:

Den første form kalder Perniola for *den kontestatære stil*. Det var den, der – kunne man tilføje – udviklede sig i studenteroprøret og dets efterfølgende forgreninger. I den kontestatære stil erstattes ifølge Perniola det politiske forhold mellem ven og fjende med det postpolitiske forhold mellem *kammerat* og *skyldig*. At kontestere betyder egentligt at »åbne en offentlig debat, at fremføre vidnesbyrd mod en person, der er tilbageholdt som skyldig«. Den skyldige skal ved selvkritik erkende sin skyld og derved befri sig for fejl. Gør han det, accepteres han som kammerat, men med udsigt til igen i morgen at forvandle sig til fjende i betydningen »skyldig«. Kontestationens organiseringsform er ikke det politiske parti, men gruppen. I spillet mellem mikrolivet i gruppen og den form for internationalisme, der finder kammerater og fjender overalt på jorden, demonstrerer den kontestatære stil en modsætning imellem en radikal isolationisme og en lige så radikal allestedsnærværelse. Det kontestatære forhold mellem kammerat og skyldig bliver således til en model for en selvbefrielsesproces, der strækker sig fra den enkelte kontesterende til hele menneskeheden.

Den anden form for det postpolitiske kalder Perniola for *den protektive stil*. I modsætning til den første er den uden enhver henvisning til teori, verdensanskuelse eller kulturel form. Den ser alene på egen fordel som grundlag for alliancer og stridigheder. Som den kontestatære stil virker også den igennem gruppen, som den kun stiller ét krav til, kravet om beskyttelse. Kammeraten forvandles herved til en *medsammensvoren*, der udfolder kriminalitetens stil, men befriet for dårlig samvittighed. Fra en marginal stilling i efterkrigstiden har den protektive stil udviklet sig til en dominerende postpolitisk stil i 1970ernes mafiøse samfund. Institutioner og partier forvandles herunder til beskyttelsesbureauer. I dem hersker der en gensidig og solidarisk foragt, der opretholdes igennem en ligevægt af gensidigt udvekslede tjenester. Inden for og imellem grupperne består ingen oplysningskritisk kommunikation, der kunne antyde en sammenhæng mellem viden og magt. I stedet »blinker« man blot indforstået til hinanden og henviser herved til »den hemmelige enighed om, at kun den opnåede fordel tæller, og at alt andet er røgslør for godtroende folk«.

Den tredje og mest fremskredne form for ikke-politik i den postpolitiske kultur betegner Perniola som *den performative stil*. Mens den protektive stil alene udveksler hemmelige øjekast mellem medsammensvorne, udtrykker den performative stil en modsat tendens og tildeler sproget, viden og logos en hovedrolle på den postpolitiske scene. Som forudsætning har den informatiseringen af samfundet. Den er som sådan rettet mod sprogets pragmatik; den interesserer sig ikke så meget for, hvordan tingene er indrettet, eller hvordan de bør dømmes, som for hvordan de kan fungere. I stedet for kammeraten og den medsammensvorne træ-

der i den performative stil *kollegaen*, den person man professionelt er forbundet med i datacirkulationens netværk. I samspillet med ham under »kollegeringen« retter den performative stil sig imod den opgave at *samle* data (uden utopisk at skabe dem ex novo), at *forene* data (men ikke i en enhed, kun som led i en serie) og at *vælge* ud fra data (ved adskillelse, ikke ved en forestilling om helhed). Som modstander under kollegeringen fungerer hverken den skyldige eller den mafiose fjende, men den som ikke accepterer eller er ude af stand til at deltage i kollegeringens relation, »den fremmede, den ikke-klassificerbare, den singulære, den *unikke*«. Stilen udgør dermed den mest radikale manifestation af det postpolitiske, men også (i ikke helt gennemskuelige formuleringer fra Perniolas side) det utopiske afsæt for genoprettelsen af det politiske.

Der er det interessante ved Perniolas tre stilarter, at de ses som fremadskridende former for det postpolitiske, men at de mest gør det i logisk forstand. Historisk set fremstår de som sideordnede stilarter. Det viser sig blandt andet ved, at det forhold mellem ven og fjende, som udgjorde den stabile forudsætning for de politiske kampe, ideologiseringer og institutioner, i de tre stilarter er forvandlet til ustabile relationer, der i alle tilfælde tjener til at definere stilarterne som lukkede rum. Fra at være den ydre instans, som begrundede den politiske udfoldelse, trænger begrebet om fjende ind i de nye grupperinger som det, hvormed de afgrænser og opretholder sig selv i deres ustabilitet – i den kontestatære stil ved opfattelsen af kammeraten selv som potentielt skyldig, i den protektive stil ved opfattelsen af den medsammensvorne som potentiel udbryder, og i den performative stil ved opfattelsen af det singulære som en potentiel trussel mod kollegeringen. Samtidig med at de tre former eksisterer som sideordnede stilarter, isolerer de sig fra hinanden igennem deres skiftende fjendebegreber, der er fælles om ikke at ville og ikke at kunne definere sig i forhold til hinanden.

Betydningen heraf bliver nogenlunde klar, hvis man har for øje, hvad det politiske i en carl schmittsk forstand vil sige. For ham er det defineret igennem *krigen* (og dermed begrebet fjende) som en reelt eksisterende mulighed. Krigen er ikke det politiske mål, men den altid tilstedeværende trussel, der udløser den politiske adfærd som et alternativ. »En verden, hvori muligheden for en krig restløst er afværget og helt forsvundet, en endegyldigt pacifiseret klode« skriver Schmitt i *Der Begriff des Politischen*, »ville være en verden uden skellet mellem ven og fjende og følgelig en verden uden politik«. Han kan derfor med visse forbehold tilslutte sig Clausewitz' berømte udsagn, at krigen intet andet er end fortsættelsen af politiken med andre midler. Det politiske er til stede i krigen, fordi krigen er til stede i det politiske. »Inter pacem et bellum nihil est medium«.

At krigen bestemmer egenarten af den politiske adfærd, bliver i det perspektiv, der anlægges her, udtryk for, at der intet andet grundlag består i samfundet og mellem samfundene, som endegyldigt kan regulere udvekslingerne, end den faktiske trussel om udslettelse, at med andre ord den *fysiske og voldelige magt* i sidste instans regulerer spillet. Udslettelse igennem krigen som grundlag for det politiske er et yderste udtryk for, at opfattelsen grunder sig på eksistensen af magt og på fravær af den form for magt, som udtrykker sig i tiltroen til en herredømmefri

meningsdannelse. Schmitts politiske teori kan i den forstand ses som en teori om *fraværet af konsensus som grundlag for det politiske*. Ikke for intet udmundede hans antiparlamentariske og antiliberalistiske demokratiopfattelse i en bekræftelse af den fascistiske statsdannelse.⁹

Konsensusproblemet

At undsige den oplyste meningsdannelse og dens konsensuelle kamp og blot at godtage simulationens passive konsensus er ét og det samme som at fristille den simulerende magt. Med ubønhørlig konsekvens bliver i en sådan verden krigen instans for det politiske. Konsensus i den tradition, som disse betragtninger har føjet sig ind i, forstår det politiske fuldstændig modsat. Krigen udgør ikke det politiskes forudsætning og freden ikke dets ende, men tværtom: Krigen betegner det politiskes ophør, her slutter samtalen. Det herredømmefrie argument mister sin betydning og derfor også den proces, hvori argument prøves mod argument inden for det underlag af forudsætninger, der tilsammen udgør konsensus.

Politik i den forstand og tradition opstod som led i den statsdannelsesproces, hvor samfundet fordoblede sig i stat og samfund og i feltet her imellem skabte et instrument til kontrol af staten. Instrumentet var den offentlige mening, udviklet under herredømmefrie former og samlende sig til konsensus. Ved udviklingen af den blev det muligt at forvandle 'magtens tale' til 'talens magt'.¹⁰ Men forvandlingen rejste problemer, og problemerne knytter sig i høj grad til en konflikt i konsensusdannelsen selv.

Konsensusproblemet er i streng forstand folkesuverænitetsens problem. Det opstår som problem, når et samfund forskriver sig til folkeviljen som grundlag for magtudøvelsen i staten, og når denne vilje ikke er én, men spalter sig ud i grupperinger af særinteresser. Hvordan kan en magtudøvelse, baseret på folkesuverænitetsideen, fungere, når borgerne ikke vil det samme, fordi de har forskellige interesser? Det kan den under overvindelsen af et dilemma, der udgør konsensusdannelsens paradoks:

Konsensus betyder i det pluralistiske demokrati ikke *enighed* i den forstand, at folkeviljen er én, og at altså de, der afviger fra den, kan eller skal udstødes. Konsensus betyder heller ikke bare *flertallets enighed*, for selvom en sådan enighed kan danne grundlag for magtudøvelsen uden at overskride folkesuverænitetsens princip, ville den føre til flertalstyranni, hvis den ikke dannede sammenhæng med meninger uden for flertallet.¹¹ Konsensus må i stedet forstås som den specielle form for *sam-mening*, der kan danne grundlag for magtudøvelsen, samtidig med at den også omfatter meninger, som afviger fra magtudøvelsens konkrete indhold.

At konsensusdannelsen på én gang kan være regulativt entydig i forhold til magtudøvelsen og pluralistisk flertydig i forhold til de meninger, som afviger fra magtens konkrete indhold, skyldes, at den altid og på alle niveauer virker igennem to sproglige lag eller diskurser:

Det ene lag kalder jeg det *pragmatiske lag*. Det handler om det, hvorom diskussionen står og der politisk skal træffes beslutning – tilslutningen til NATO eller EF, beslutninger om miljølovgivningen eller skattevæsen, afgørelser om kirke- og

skoleforhold, herunder for eksempel ideologiske retningslinjer for skolens undervisning. Diskussionen er her konkret og tager sigte på den politiske afgørelse i valget mellem alternative handlingsudkast ved udskillelsen af en flertalsmening og under udgrænsningen af mindretalsmeninger. Meningsdannelsen samler sig her ikke (eller kun sjældent) til fuld enighed. Men den blotte eksistens af et parlamentarisk flertal danner det grundlag, som magtudøvelsen kan finde sted på.

Ved udfaldet af spillet inden for det pragmatiske meningslag bliver meningsdannelsen *regulativ*. Det pragmatiske lag udgør som sådan konsensusdannelsens nødvendige betingelse, men ikke dens tilstrækkelige. Udspiller nemlig debatten inden for feltet sig ikke under accepten af en anden type af meninger, ville de afgørelser, som debatten resulterede i, ikke kunne accepteres som bindende for de parter i debatten, hvis meninger blev fravalgte. Bindende for dem bliver debatten og afgørelsen i kraft af, at den udfolder sig inden for rammerne af mere omfattende ideer, dem som er givet i det andet lag – lad os kalde det for *værdilaget*. Ved dem bliver meningsdannelsen også '*acceptativ*'.

Samtidig med at striden mellem de afvigende meninger udfolder sig på det pragmatiske niveau frem til den grænse, hvor det politiske valg kan træffes, afmærker den altså på et dybere niveau et terræn af fælles antagelser, som ikke er til debat, og som udgør en forudsætning for, at meningsstriden kan finde sted med en for alle parter bindende virkning. Grundlaget er ikke selv til debat. Ikke desto mindre påvirkes det af debatten om de overliggende meninger. Samtidig med at striden føres, som om det alene drejede sig om disse meninger, finder den egentlige og for den demokratiske proces afgørende kamp sted omkring de underliggende meninger og ved forskydninger imellem dem.

Konsensusdannelsen skal således forstås som en '*todækker*'. På det øverste dæk udspiller meningsstriden sig i forhold til det, '*hvorom man taler*'. Her bliver man enige igennem dannelsen af et flertal, samtidig med at man faktisk er uenige. På det andet dæk udfolder meningsstriden sig igennem det, '*hvorom man tier*'. Her dannes grundlaget for, at man kan være enige med respekt for, at man ikke er det. På det dybere liggende niveau af debatten bekræftes nemlig værdierne i den tradition, som danner forudsætningen for, at meningsstriden overhovedet kan finde sted under herredømmefrie former.

Konsensusdannelsens egentlige indhold og grundlæggende forudsætning er, at ikke alt behøver at blive sagt i debatten, at den under sine pragmatiske temaer har sine værdimæssige forudsætninger. Ved dobbeltheden af det regulative og det '*acceptative*' bliver den til indbegrebet af, hvad man forstår ved *politisk kultur*. Når Uffe Østergaard således skelner mellem »*politisk kultur* som samlebetegnelse for den færdigste enighed om, hvad der er politisk relevant og så de forskellige politiske *traditioner*, som brydes indenfor denne ramme, der aldrig sættes spørgsmål ved« (Østergaard, 1988), så gør han forholdet mellem det politiske livs traditioner til et spørgsmål om det *uudtalte* fællesskab mellem dem, altså konsensus. Eksistensen af de to lag i konsensus udgør forudsætningen for, at det politiske livs traditioner kan træde i forhold til hinanden. Uden dem ville flerpartistaten ikke kunne opretholdes igennem skiftende regeringskoalitioner.

den *kontestatære offentlighed*, den *protektive offentlighed* og den *performative offentlighed*. De tre offentligheder er kendetegnet ved følgende:

Til den *kontestatære stil* svarer i dansk sammenhæng *den kontestatære offentlighed*, der er en *modoffentlighed*.

Som Perniolas stilart har også den danske offentlighedsform udviklet sig i sammenhæng med brydningerne omkring 1968. Men mens Perniolas bestemmelse af stilen fastholder det uforsonligt anklagende, som kendetegnede den oprindelige stil, har den danske udviklet sig til en levedygtig offentlighedsform, knyttet som den især er til de nye mellemlags modoffentlige bevægelser. Man vil på ingen måde kunne hævde om mellemlagene, at de har udviklet sig ud over det politiske, så sandt som de i fuldt omfang bevæger sig inden for legitimitetsskabens felt. Men de har frigjort sig fra stort set alle de institutioner, som legitimitetsdannelsen hidtil har udfoldet sig igennem, først og fremmest de politiske partiorganiseringer og de protektive bureauer. Selv hvor de gør brug af institutionerne for meningsdannelsen (aviser, TV osv.), gør de det ved med fjernt blik at bruge institutionerne uden at forskrive sig til dem. Samtidig med at de udnytter institutionerne, udfolder de deres opinionsdannelse og meningsspredning igennem selve deres livsform og ved med den at opgå i midlertidige organiseringer i forhold til de temaer, som bevægelserne samler sig om.

Ved de midlertidige og hinanden krydsende organiseringer har mellemlagene 'omdefineret' det kontestatære. Kontestationen har hos dem ikke til formål at udskille »skyldige« fra »kammerater«, men hænger i uløselig grad sammen med meningsdannelsens ikke-institutionaliserede form. Når intet apparat kan erobres og ingen beslutning kodificeres, bliver alt i udfoldelsen afhængig af en levende konsensus, der må bekræftes og bekræftes som et pulsslag i bevægelsen og får den til at hænge sammen, så længe den eksisterer. En anden modsætning bliver derfor af vital betydning for offentlighedsformen, nemlig mellem at være *aktiv* og at være *passiv*. De aktive – de der deltager i meningsstriden, og de der gør arbejdet – er dem, der til enhver tid definerer gruppen og bevægelsen. Hvad der udmærker dem som sådan, er ikke om de har de rigtige meninger, men netop deres aktivitet inden for det konsensuelle felt, som bevægelsens meninger hvirvler om. 'Rigtigheden' af meningerne afgøres ikke skolestisk, men viser sig alene ved, om tilstrækkeligt mange har dem. Er der ikke det, bortfalder gruppen og bevægelsen, indtil nye koagolerer i andre felter om nye emner.

Til den *protektive stil* svarer på lignende vis i dansk sammenhæng *den protektive offentlighed*, der er en *interesseoffentlighed*.

I højere grad end den kontestatære stil er den protektive bundet til den italienske politiske virkelighed, dens mafiøse forudsætninger. Her ser man da også stilsens 'objektivering' i *klientelismen* (jfr. herom Østergaard, 1987), der udgør en af postpolitikens mest karakteristiske former. Under klientelismen er den interessebestemte masseorganisering blevet afløst af det protektive system af gensidige tjenesteydelser. Grænsen herimellem og så den organiserede lobbyisme, som har udviklet sig i alle lande, også i Danmark, omkring de forskellige interesseorgani-

Spillet mellem konsensusdannelsens pragmatiske og værdimæssige lag udgør den produktive og risikable spaltning i det demokratiske samfunds opinionsrum. Ved at fungere inden for rammerne af en politisk kultur gør den det muligt for et samfund med forskellige interesser og meninger at regulere magten uden udslette meningernes forskellighed. Den fungerer da *produktivt*, og det gør den i kraft af, at entydighederne i det pragmatiske lag med dets *udtalte* meninger går ind i et værdimæssigt fællesskab, hvis evne til at forsones de forskellige meninger i høj grad beror på, at det er *udtalt*. Det er et fællesskab, men et fællesskab af stødende meninger og interesser. I kraft af dets udtalthed kan meningene trives side om side; blev fællesskabet 'udtalt', ville modsætningerne imellem dem 'komme for dagen'. Samtidig med at konsensusdannelsen altså er så entydig, at en pragmatisk handlingsudfoldelse kan finde sted, er den i fundamental forstand tvetydig. Tvetydigheden udgør et sine qua non for fællesskabet.

Men herved bliver spaltningen mellem konsensusdannelsens pragmatiske og værdimæssige lag også *risikabel*. Den bliver et operationsområde for ideologisk beherskelse og manipulation. Det, der skulle være det konstitutive fællesskab i den politiske kultur, kan forvandles til et *konstrueret* fællesskab. Frem for at danne det folkesuverænitetsbestemte grundlag for beherskelse af magten kan det i kraft af det udtalte udvikle sig til, at det *beherskes* af magten.

Samtidig med, at det, »der aldrig sættes spørgsmål ved«, udgør det egentlig sammenbindende i den politiske kultur, udgør det således også kulturens spaltning, og denne spaltning kan blive så dyb, at kulturen går i opløsning som politisk kultur – og for eksempel bliver postpolitisk. Ved den bliver det nemlig muligt, at de pragmatiske lag i meningsdannelsen skiller sig ud fra deres underliggende forudsætninger. Det er, hvad for øjeblikket finder sted som det reelle indehold i det postpolitiske. Baudrillards bekræftelse af simulationens konsensus bliver i det lys udtryk for, at konsensusdannelsens tavse forudsætninger for alvor er blevet tavse.

Det er de også, men med et andet perspektiv, i Perniolas overvejelser om de postpolitiske stilarter. Lad os efter denne omvej vende tilbage til dem, og hvad de udsiger om den postpolitiske tilstand – nu ikke i Italien, men i Danmark.

Fra italienske stilarter til danske offentligheder

Jeg tog i indledningen det forbehold, at den postmoderne kritik af det politiske havde 'fat i det rigtige', men at den greb fat i det på den forkerte måde. Hvad Perniola angår, opfatter jeg hans beskrivelse af den æstetiserede politik som et temmeligt præcist signalement af de træk i den politiske virkelighed, som har udløst tanker om det postpolitiske. Det politiske spil i Italien kan ganske rigtig ses som laboratorium for, hvad der er i spil og *på* spil også i den danske politiske virkelighed.

Jeg vil som Perniola forstå spillet som en brydning imellem tre politiske former. Men til forskel fra ham vil jeg forstå formerne i *forhold* til hinanden og i deres indbyrdes udveksling som parthavere i én og samme fordelingspolitiske virkelighed. Jeg vil følgelig ikke tale om *stilarter*, men om *offentlighedsformer*. De tre offentlighedsformer, som behersker den danske politiske scene, vil jeg kalde for

sationer, er imidlertid flydende. Det er den specielt, hvis ét parti som Socialdemokratiet næsten har haft monopol på at være statsbærende og derfor har kunnet gennemtrænge de statslige og halvstatslige institutioner (Arte, Danmarks Radio, Dansk Folkeferie osv.) med et system af gensidige tjenester.

Om ingen af den skandinaviske politiks protektive organiseringer gælder imidlertid, at de fungerer blot igennem blinket og under tilsidesættelse af den politiske debats logiske former. Tværtimod gælder det om specielt interesseorganisationernes lobbyvirksomhed, at de er henvist til at betjene sig af den politiske debats almene henvendelsesformer. Det er anerkendt, at de (for eksempel Landbrugsrådet) varetager særinteresser. Alligevel må de argumentere *alment*, som om det hver gang var det samlede samfunds interesser, der stod på spil. Gør de ikke det, mister de deres troværdighed. Troværdigheden beror på deres evne til at få det ikke-almene til at tage sig ud som alment. Under de forskellige iscenesættelser opstår herved 'blinkets politiske scene', overvåget af markedsførernes kritiske og lidt konspiratoriske vejledning, den indforståede viden mellem parterne om, hvilke spilleregler henvendelserne er underlagt.

Til den performative stilart hos Perniola svarer endelig i dansk sammenhæng *den performative offentlighed*, der er en *almenoffentlighed*.

Med sin bestemmelse af den performative kollegeringsstil har Perniola reelt givet et signalement af det korporative samfunds videnselite. I takt med videnskabeliggørelsen udskiller der sig i det postindustrielle samfund professionelle eliter af videnskabelige opinionsdannere og meningsbeherskere. Først og fremmest omfatter de økonomerne, men forbundet med dem også lagene af professionelle statistikere, kommunikationsteknikere, jurister, planlæggere, markeds- og udenrigsekspertter, ja sågar kulturekspertter. Måske spiller de sidste ikke så stor en rolle ved fastlæggelsen af samfundets økonomiske politik, men de har en uafviselig rolle ved dannelsen og beherskelsen af samfundets *meninger* om denne politik.

Ekspertmiljøerne er ikke identiske med de protektive lobbyer og interesseorganisationer. Det økonomiske Råd af lobbyister er for eksempel ikke identisk med Det økonomiske Råds *Formandsskab* af uafhængige fagkyndige. »Vismænd« kaldes de sidste. Det gør de ikke, fordi de er klogere end de andre, men fordi de i forhold til dem foregiver at være uafhængige; de repræsenterer i offentlighedsprocessen det *almene*. Mens rådet varetager definerede interesser, skiller formandsskabet sig ud fra interesserne og forsøger (forgæves) at danne den ramme, som kan få interesserne til at falde til ro i helheden. I rådet taler parterne med hinanden. Somme tider blinker de også fortroligt til hinanden ud fra den indforståede viden om, hvilke spilleregler de gensidigt er underlagt. Måske gør de det endda i en art solidaritet omkring de besværligheder, de hver for sig har i forhold til de respektive baglande, som ikke altid vil forstå, hvad *de* forstår.

Meningsdannelsen i disse eliter har hverken i Italien, USA eller Danmark helt skilt sig ud fra den politiske proces, og den tid forekommer fjern, hvor de ikke længere skal have deres indstillinger, anbefalinger, notater og planudkast færdigt ind i den politiske strids Bospurusstræde med dets meningsmæssige hvivler (ja, Storebæltsbroen!). Det er omvendt klart, at råderummet for den politiske debat

snævrer sig ind i forhold til de rammer, som fastlægges under kollegeringen. Debatten har sine mærkesager, men de fungerer i stigende grad som erstatning for de reelle afgørelser, som fastlægges igennem den kollegerende debats prioriteringer, fremskrivninger og vækstforestillinger. At politikken i det perspektiv har fået indskrænket sit råderum, skyldes ikke den performative stildannelse selv, men den universelt integrerede økonomis ubønhørlige fordringer, som intet reelt valg overlader til lokalområdernes politiske handlinger. Når politikken 'ser bort fra' økonomien, er det fordi økonomien 'ser bort fra' politikken. Bevidstheden herom forbeholdes den kollegerende debats eksperter. Ad bagvejen blinker de til hinanden, vel vidende at hvad de debatterer og forholder sig til, har overtaget den rolle, som tidligere var forbeholdt interessekampens agenter.

Konfliktlinjen: Dualoffentligheden

Det er en skjult, men afgørende forudsætning for Perniolas forståelse af det post-politiske, at dets tre stilarter intet forhold har til hinanden, og at de ingen mulighed har for at få et sådant forhold; det ville nemlig forudsætte den konsensus, som de med hver sit sprog fornægter. Hver for sig danner de lukkede kredsløb. I dem bliver forholdet mellem ven og fjende til indre spil i kredsløbene. Forestillingen om fjende bliver ikke det, hvormed det enkelte kredsløb definerer sin eksistens i forhold til den politiske virkeligheds almene verden, men det hvormed det oprettholder sig selv.

Ved omtolkningen af Perniolas tre stilarter til tre *offentlighedsformer* er fra min side tilkendegivet, at de skal forstås i forhold til hinanden som dele af én og samme politiske virkelighed. Som parthavere i en offentlighed er de led i en fælles meningsproces i kampen om magten, også selvom de udfolder sig med hver sin identitet og hver sit sprog. Det bliver herved klart, at deres spil med og imod hinanden udgør konfliktlinjen i århundredskiftets samfund, og den konfliktlinje bestemmes af to problemer:

Det første problem har at gøre med det faktiske forhold mellem de forskellige offentlighedsformer. Hver for sig indgår de i samspillet med særlige sproglige midler – de kontestatære med den bestandige udskillelse af nye konvergenser for de skiftende bevægelser, de protektive med deres blinkeri og simulerede troværdigheder, og de performative med deres alvorsfulde tale på den objektiverede sandheds vegne. Med disse midler afgrænser de sig i forhold til hinanden, og med dem infiltrerer de hinandens territorier, og det gør de efter bestemte mønstre:

For de *performative* debattørers vedkommende gælder det om at fremstå som ubesmittet af den kontestatære debats uregerlige stridigheder og respektløse aktionsformer, samtidig med at de ikke kan unddrage sig presset fra dem; de objektiverer dem. Aktivisternes vilde armsving bliver til troværdige prognoser og til velkalkulerede handlingsprogrammer, baseret på videnskabeligt gennemførte målinger. Spillet herimellem rejser ingen problemer og er i sit perspektiv kun løfterigt.

Anderledes arter det sig med forholdet til de blinkende deltagere i den protektive offentlighed. Samtidig med at de performative aktører af indlysende grunde

må markere deres uafhængighed af de protektives simulationer, udspiller størstedelen af deres kollegeringer sig i et direkte samspil med den protektive offentligheds agenter. Ikke blot udstikkes de problemer, de med deres databearbejdelse søger at objektivere, af disse agenter, så objektiveringen invaderes af deres interesser. Selve afgrænsningen af, hvem som taler på almenhedens vegne, og hvem der taler på interessernes vegne, nedbrydes.

Det har igen at gøre med udviklingen inden for den *protektive* offentlighedsstil. Karakteristisk for den protektive stil er, at den må skjule sig som *stil*. Som den eneste af offentlighedsformerne udgør den en stil i perniolask forstand, nemlig ved at præsentere »en dybtgående ombrydning af forholdet mellem det reelle og det imaginære«. Samtidig med, at den under varetagelsen af interesserne udfolder sit simulationsspil med alle de tvetydigheder, det giver adgang til, gælder det under troværdighedskampen om ikke at blive opfattet som simulativ. Den må selv fremstå som interesseuafhængig og almen, og det kan den kun, hvis den iklæder sig det performative sprog, som den kollegerende debat har udviklet. Den tager derfor i stigende omfang selv 'kollegaerne' i sin tjeneste. Hver for sig udstyrer interesseorganisationerne sig med økonomiske 'vismænd', og det gør ikke kun de; selv de enkelte virksomheder og institutioner forsyner sig med uafhængighedsrøster. Den kollegerende debats ubesmittede objektivisme udsættes herunder for en systematisk forvirring. Den protektive stil stjæler med arme og ben fra den performative offentlighed – dens uafhængighedsgesti, dens videnskabelige temaer og rådgivningsstil. Og samtidig med, at den tilegner sig dataerne fra dens banker, supplerer den dem med egne beregningsmodeller, der bedre end de offentlige er i stand til at massere tal og meningsdannelse i den ønskede retning. Glubsk rager den til sig. Og glubsk spreder den sine interesser ind over feltet af debatmæssig uafhængighed med den virkning, at den offentlige diskussion koloniseres.

Resultatet er, at grænsen mellem den protektive og den performative offentlighed nedbrydes. Udstyret med hver deres sprog blander miljøerne og tænkeformerne sig med hinanden. Det gør de i så grundig en grad, at de er på vej til at danne én offentlighed, den *pragmatiske*. I den finder den eksplicitte del af samfundets fordelingspolitiske og konsensuelle kamp sted, her *tales* der. Den protektive og performative offentlighed bidrager 'fra hver sin side' til kampen – den protektive med de interesser, som brydes, og den performative med den ramme, som brydningerne udfolder sig indenfor. Ud af uenigheden tales den enighed frem, der danner grundlag for magtudøvelsen.

Men det sker, som vi har set, under den forudsætning, at uenigheden kan 'skjule sig' i det konsensuelle fællesskabs udtalthed. Stod det til den pragmatiske offentlighed, forblev uenigheden dér. Det får den imidlertid ikke lov til. Den mødes nemlig af en offentlighed af en helt anden karakter, den *kontestatoriske*. Over for den pragmatiske offentligheds systemverden gør den livsverdens interesser gældende, og det gør den ved at bringe de uudtalte værdier i fællesskabet 'i tale'.

I forhold til de protektive og performatives pragmatiske offentlighed skiller den kontestatoriske offentlighed sig således ud som en *modoffentlighed*. Den udgør en modoffentlighed allerede derved, at den har den pragmatiske offentlighed som forudsætning. Uden den pragmatiske offentlighed ville samfundet falde fra

hinanden, og uden samspillet med den ville den heller ikke selv kunne fungere. Men den udgør også en modoffentlighed i den vigtigere forstand, at den i en helt anden grad end den pragmatiske er forankret i den politiske kulturs udtalte forudsætninger. Samtidig med at den slår sig op på konkrete mærkesager (og ikke blot mellemlagene – også de højrepopulistiske bevægelser gør det), er den ved sine ikke-institutionelle henvendelsesformer dybt forankret i de konsensuelle værdier. Det er ud fra dem og på deres vegne den vinder sin autoritet – den har ingen anden. Og hvor den pragmatiske offentlighed har værdiernes udtalthed som forudsætning for den korporative forsoning af interesserne, er det den kontestatære offentligheds interesse at gøre værdierne udtalte; den giver dem krop og skikkelse i de konkrete mærkesager, gør med andre ord det konsensuelle fællesskab aktivt og levende.

Tilsammen danner de protektivt-performatives pragmatiske offentlighed og de kontesterendes værdioffentlighed en *dualoffentlighed*. Imellem de to offentlighedsformer står den sande strid og den egentlige konflikt, og med dem som poler afgrænses den centrale konfliktlinje her i udgangen af århundredet.

At dualoffentligheden kan ophøjes til en værdighed, som rækker ud over, hvad den kontestatære offentlighed tør tiltro sig kraft til og den pragmatiske offentlighed fortjener, har at gøre med, at på udfaldet af striden mellem dem beror det, om det postindustrielle samfund skal forvandles til et korporativt samfund eller ikke. Selve begrebet om postpolitikken er det begreb, som korporativiseringen har ventet på for at kunne legitimere sig selv som en art politisk kultur. Postpolitikens faktiske indebyrd er det korporative, og det korporatives faktiske indhold er det samspil mellem performativitet og protektivitet, som de kontesterende søger at besvare med en levende modoffentlighed inden for rammerne af en dual-offentlighed.

Indsnævret hertil som konfliktlinje bliver det så også klart, hvori det andet problem består. Det består i at levendegøre en anden form for konsensusdannelse end den, som er eroderet bort inden for spillet mellem den protektive og den performative offentlighed. En sådan levendegørelse vil ikke kunne finde sted blot på den kontestatære offentligheds betingelser – det ville være at forstå den som en selvisolerende, ikke-konsensuel henvendelsesform, som postpolitisk *stil*. Den kontestatære offentlighed må konfrontere sig med den protektive offentligheds interesser og den performative offentligheds kollegeringer. Herved bringer den sig nemlig i forhold til samfundets produktionsvirkelighed og dets klasse-mæssige interesser, dets *systemverden*, og omvendt bringes interesserne og deres forsoning i forhold til de kontesterendes livssammenhænge, deres *livsverden*. Igennem den kontestatære offentlighed og dens samspil med den performative frembringes den sammenhæng mellem elite og masse, mellem livssammenhæng og teknik, som truer med at splintres under postpolitikens fragmentationer. Hvad der hver for sig ville resultere i enten anarki og regressiv utopisme (det kontestatære) eller korporativismens objektive fornuft (enheden af det protektive og det performative), bliver igennem samspillet mellem dem til en både realistisk og utopisk, både livsorienteret og materialistisk funderet virkelighed.

Noter

1. Betragtningerne ligger i forlængelse af en hovedtanke i Fjord Jensen (1987), specielt kapitlerne »Fra borgerlig dannelse til mellemlagsdannelse«, »Konsensuskritikken« og »Instansen«. Jfr. også »Efter emancipationen?«, *Kritik*, 1988, nr. 84.
2. Jfr. herom Bernard (1983), der også beskriver debattens historiske forudsætninger tilbage til Platon og Aristoteles.
3. Oversat fra den amerikanske udgave.
4. I *Class and Class Conflict in Industrial Society* betegner Dahrendorf sin teori som »coercion theory« og bestemmer den igennem 4 principper:
 - 1) Every society is at every point subject to processes of change; social change is ubiquitous.
 - 2) Every society displays at every point dissensus and conflict; social conflict is ubiquitous.
 - 3) Every element in a society renders a contribution to its disintegration and change.
 - 4) Every society is based on the coercion of some of its members by others.«
5. Det gjorde de blandt andet i den forstand, at man ikke *afviste* konfliktteoriene, men tværtimod understregede deres sammenhæng med de funktionalistiske. Jfr. Seymour Martin Lipset, selv en konsensualist, der i Lipset (1985) med marxistiske historikere som kilde henviser til, at allerede Marx var funktionalist.
6. Gengivelse af David Eastons opfattelse i *The Political System*. Dennes nøglebegreb om den »autoritative« fordeling af værdier er dog tvetydig. Det omfatter dels folks *konsensuelle* accept af værdifordelingen (»consider that they are bound by it«), dels deres mere *tvangsmæssige* accept (»that they must or ought to obey it«). Senere (i *A Systems Analysis of Political Life*) indsnævrer Easton begrebet til at omfatte indehaverne af formel myndighed i et system (»those who hold the positions of authority in the system«). Jfr. herom Rasmussen (1968, I: 66 f.).
7. Jfr. M. I. Finleys definition af det politiske i Finley (1983): »Politics come into play only in societies in which binding public decisions are made by discussion followed by a vote«, her citeret fra Østergaard (1987).
8. Fra *Presa diretta - estetica e politica*, 1986, oversat i *Politisk revy* nr. 506, februar 1987. Impulsen til overvejelserne herom og henvisningen til Carl Schmitt har jeg fra Jan Inge Jönhill, Lund, og dennes foredrag om »Postpolitikken« ved et kulturhistorisk seminar på Sandbjerg, januar 1988 (ikke udgivet i skrivende stund).
9. At Schmitt også blev taget til indtægt under de venstrestremistiske opgør med parlamentarismen efter 1968, rejser det delikate spørgsmål om sammenhængen mellem basisdemokratiske ideologier og totalitært-demokratiske regimer. Jfr. herom Bo Hansen (1986).
10. Formuleringen fra Jan Ifversen: »Den franske revolution og det moderne politiske«, oplæg ved seminar på Center for Kulturforskning, Århus, marts 1988.
11. Netop det udgjorde et hovedproblem for de liberalistiske demokratiteoretikere, først og fremmest Alexis de Tocqueville.

Litteratur

- Baudrillard, Jean (1984). »I de tavse flertals skygge«, i Brøgger, Stig m.fl. (red.), *Implosion og forførelse*, København. (Oversat fra *L'ombre des majorités silencieuses ou la fin du social*, Paris, 1978).
- Baudrillard, Jean (1987). *Amerika*, København. (Oversat fra *Amérique*, 1986).
- Bernard, Thomas J. (1983). *The Consensus-Conflict Debate. Form and Content in Social Theories*, New York.
- Bo Hansen, Jan (1986). »Carl Schmitt. Det ny venstre og det totalitære demokrati«, *Politisk revy*, september, nr. 500.
- Dahrendorf, Ralf (1958). »Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis«, *The American Journal of Sociology*, September.

Noter

1. Betragtningerne ligger i forlængelse af en hovedtanke i Fjord Jensen (1987), specielt kapitlerne »Fra borgerlig dannelse til mellemlagsdannelse«, »Konsensuskritikken« og »Instansen«. Jfr. også »Efter emancipationen?«, *Kritik*, 1988, nr. 84.
2. Jfr. herom Bernard (1983), der også beskriver debattens historiske forudsætninger tilbage til Platon og Aristoteles.
3. Oversat fra den amerikanske udgave.
4. I *Class and Class Conflict in Industrial Society* betegner Dahrendorf sin teori som »coercion theory« og bestemmer den igennem 4 principper:
 - 1) Every society is at every point subject to processes of change; social change is ubiquitous.
 - 2) Every society displays at every point dissensus and conflict; social conflict is ubiquitous.
 - 3) Every element in a society renders a contribution to its disintegration and change.
 - 4) Every society is based on the coercion of some of its members by others.«
5. Det gjorde de blandt andet i den forstand, at man ikke *afviste* konfliktteoriene, men tværtimod understregede deres sammenhæng med de funktionalistiske. Jfr. Seymour Martin Lipset, selv en konsensualist, der i Lipset (1985) med marxistiske historikere som kilde henviser til, at allerede Marx var funktionalist.
6. Gengivelse af David Eastons opfattelse i *The Political System*. Dennes nøglebegreb om den »autoritative« fordeling af værdier er dog tvetydig. Det omfatter dels folks *konsensuelle* accept af værdifordelingen (»consider that they are bound by it«), dels deres mere *tvangsmæssige* accept (»that they must or ought to obey it«). Senere (i *A Systems Analysis of Political Life*) indsnævrer Easton begrebet til at omfatte indehaverne af formel myndighed i et system (»those who hold the positions of authority in the system«). Jfr. herom Rasmussen (1968, I: 66 f.).
7. Jfr. M. I. Finleys definition af det politiske i Finley (1983): »Politics come into play only in societies in which binding public decisions are made by discussion followed by a vote«, her citeret fra Østergaard (1987).
8. Fra *Presa diretta - estetica e politica*, 1986, oversat i *Politisk revy* nr. 506, februar 1987. Impulsen til overvejelserne herom og henvisningen til Carl Schmitt har jeg fra Jan Inge Jönhill, Lund, og dennes foredrag om »Postpolitikken« ved et kulturhistorisk seminar på Sandbjerg, januar 1988 (ikke udgivet i skrivende stund).
9. At Schmitt også blev taget til indtægt under de venstrestremistiske opgør med parlamentarismen efter 1968, rejser det delikate spørgsmål om sammenhængen mellem basisdemokratiske ideologier og totalitært-demokratiske regimer. Jfr. herom Bo Hansen (1986).
10. Formuleringen fra Jan Ifversen: »Den franske revolution og det moderne politiske«, oplæg ved seminar på Center for Kulturforskning, Århus, marts 1988.
11. Netop det udgjorde et hovedproblem for de liberalistiske demokratiteoretikere, først og fremmest Alexis de Tocqueville.

Litteratur

- Baudrillard, Jean (1984). »I de tavse flertals skygge«, i Brøgger, Stig m.fl. (red.), *Implosion og forførelse*, København. (Oversat fra *L'ombre des majorités silencieuses ou la fin du social*, Paris, 1978).
- Baudrillard, Jean (1987). *Amerika*, København. (Oversat fra *Amérique*, 1986).
- Bernard, Thomas J. (1983). *The Consensus-Conflict Debate. Form and Content in Social Theories*, New York.
- Bo Hansen, Jan (1986). »Carl Schmitt. Det ny venstre og det totalitære demokrati«, *Politisk revy*, september, nr. 500.
- Dahrendorf, Ralf (1958). »Out of Utopia: Toward a Reorientation of Sociological Analysis«, *The American Journal of Sociology*, September.

- Dahrendorf, Ralf (1959). *Class and Class Conflict in Industrial Society*, Stanford. (Oversat fra *Soziale Klassen und Klassenkonflikt in der industriellen Gesellschaft*, 1957).
- Finley, M.I. (1983). *Politics in the Ancient World*.
- Fjord Jensen, Johan (1987). *Det Tredje. Den postmoderne udfordring*, København.
- Lewin, Leif (1970). *Folket och eliterna*, Stockholm.
- Lyotard, François (1982). *Viden og det postmoderne samfund*, Århus. (Oversat fra *La condition post-moderne*, Paris, 1979).
- Lyotard, François (1983). *Le Différend*, Paris.
- Lyotard, François (1986). Interview i *Liberation*, 21.6.1986, gengivet i *Politisk revy*, december 1986.
- Lipset, Seymour Martin (1985). *Consensus and Conflict. Essays in Political Sociology*, New Brunswick.
- Parsons, Talcott (1937). *The Structure of Social Action*, New York.
- Parsons, Talcott (1965). »An Outline of the Social System«, i Parsons m.fl. (ed.), *Theories of Society*, New York.
- Parsons, Talcott (1971). *The System of Modern Societies*.
- Perniola, Mario (1984). »Forførelsens logik«, i Brøgger, Stig m.fl. (red.), *Implosion og forførelse*, København. Slutkapitel fra *La Società dei simulacri*, Bologna, 1980.
- Perniola, Mario (1987). »Tre postpolitiske stilarter«, *Politisk revy*, februar, nr. 506.
- Rasmussen, Erik (1968). *Komparativ Politik I*, København.
- Schmitt, Carl (1931). *Der Begriff des Politischen*, Heidelberg 1927/München, 1931.
- Shils, Edward (1965). »The Calling of Sociology«, i Parsons, Talcott m.fl. (ed.), *Theories of Society*, New York.
- Svensson, Palle og Lise Togeby (1986). *Politisk opbrud. De nye mellemlags græsrodsdeltagelse*, Århus.
- Tocqueville, Alexis de (1961). *Democracy in America I-II*, 1835-40/New York, 1961.
- Østergaard, Uffe (1987). »Demokratiet og det »postpolitiske« samfund«, i Fink, Hans m.fl. (red.), *Grænser for rationalitet*, Århus.
- Østergaard, Uffe (1988). »Er republikanske dyder det egentligt 'amerikanske' ved amerikanerne?«, *Manuskript*.